

60-vuotias Sulo Haltsonen

Viipurilaisessa osakunnassa vietettiin syksyllä 1916 inkeriläisen ylioppilasyhdistyksen 40-vuotisjuhlaa. Inkeriläisten sivistysrientojen johtomies opettaja Aatu Haltsonen oli läsnä kutsuvieraana, kolmetoistavuotias Pietarin suomalaisen yhteiskoulun oppilas Sulo Haltsonen isänsä matkaseurana. Kun oli katseltu »inkerialäiset häät» ja kuunneltu pitkästyttävät puheet ja esitelmät, sattui, että professorit Kaarle Krohn ja Emil Nestor Setälä vetivät pikkupojan pöytänsä. Hyväsydäminen Krohn taputti nuortamiestä olalle ja ennusti: »Sinustakin tulee kansanrunoudentutkija.»

Kaarle Krohnin prognoosilla oli perusteensa: Sulo Haltsonen äiti, »suomenmaakkoinen» Sohvi Pokkinen oli kasvanut Kattilan lukkarin tyttärenä talossa, jota Setälä, Alava ja muut vanhan Inkerin tutkijat pitivät vakituksena tukikohta-

naan. Aatu Haltsonen, Hietamäen Nuutilasta opintielle lähtenyt äyrämöisnuorukainen, oli puolestaan Kolppanan seminaarissa saanut maisteri Pekka Putkoselta herätteen keruuharrastuksilleen; hänen Tyröstä ja Hietamäeltä tallentamansa kalevalaiset runot on painettu Suomen Kansan Vanhoihin Runoihin numeroiksi IV 3067—3213.

Kesä 1918 toi jyrkän käänteän. Haltsonilla oli kesäkotina Valkjärvellä. Aatu Haltsonen vaimoineen palasi Inkeriin, jakeakseen heimonsa kohtalon. 15-vuotias Sulo jäi yksin Suomen puolelle rajaa. Hän antoi yksityistunteja, hoiti mehiläisiä, kävi Terijoen yhteiskoulua, joka kodikkaan, virkeähenkisen Pietarin koulun jälkeen tuntui kalsean epäviihtyisältä. Saatuaan valkolakin 1923 hän päätyi neljäksi vuodeksi Kirvun syrjäkylien kansakouluihin. Seminaariin menoa

suunnitellen nuori ylioppilas kesällä 1925 pistäytyi Jyväskylän kesäyliopistoon. Aarni Penttilän luennot tekivät häneen syvän vaikutuksen: tuollainen on opettajan ja tiedemiehen oltava!

Helsingissä käydessään Sulo Haltsonen oli toisen kerran kohdannut Kaarle Krohnin. Professori oli vienyt hänet Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan, valikoinut hänelle pinon kansanrunouskirjoja — »lähettäkää sitten 50 markkaa Kirvusta, jos muistatte». Syksystä 1927 ylioppilas Haltsonen aloitti opinnot Helsingin yliopistossa. Ensimmäisen talven hän asui Kaapre Tynnin kotona Pukimäellä, toisen talven konsuli Ivan Šajkovičin luona Kalevalan käännöspulmia selvitellessä ja itse serbiaa oppien. Haltsonen kuten monen muun 1920-luvun ylioppilain opinnoista puuttii nykyinen kiire ja määrätietoisuus: kuunneltiin opettajia ja puuhattiin asioita, jotka huvittivat, jätettiin sikseen suoritukset, joilla oli merkitystä järkeväen virkaursuunnittelun kannalta. Haltsonen kävi Krohnin, Tarkiaisen, Wichmannin, Ahlmanin, I. Mannisen, Niemen, Salmisen, Ilmari Räsänen luennoilla ja harjoituksissa. J. J. Mikkolan tšekin luennoilla hän yksinään muodosti koko kuulijakunnan; professori ja ylioppilas ilmoittivat puhelimitse toisilleen, milloin jommallekummalle sattui este. V. J. Mansikalle hän kirjoitti laudatur-työn venäläisistä käärmeen loitsuista slaavilaisen filologian oppinäytteeksi; Astrid Reposen, Maija Juvaksen ja Helmi Helmisen kera hänen onnistui jopa kuunnella syyskausi Mansikan luentoja, mutta kevätlukukaudeksi luvattua jatkoa ei koskaan seurannut.

Vuosikymmen 1927—1937, jonka Sulo Haltsonen käytti kandidaatinlukuihinsa, sisälsi epätavallisen määrän sekä vapaita harrastuksia että työtä jokapäiväisen leivän edestä. Monipuuhaisen opiskelijanuorukaisen kiintopisteinä olivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sekä Viipurilainen osakunta. Edellisen palvelukseen hänet pestettiin jo 1928 viiden markan tuntipalkkalaiseksi; ensi töikseen hän

järjesti Kaarle Krohnin oppilastöiden paperiröykkiön joutuakseen sitten analysoimaan saapuneita kansanperinnehetyksiä ja kortittamaan kirjauutuuksia. Kirjastoamanuenssina hän vuodesta 1929 vuoteen 1953 oli Hallituskatu 1:n keskeisiä hahmoja.

Viipurilaisessa osakunnassa oli koti-seututyö Greta Karsteen (Liikkasen) aloitesta vireää jo Sulo Haltsonen tullessa 1930-luvun alussa kotiseutusih-teeriksi ja vuonna 1935 osakunnan kuraattoriksi. Kannaksen Pyhäjärvelle 1932 Kustaa Vilkun johdolla tehty tutkimusretki aloitti sarjan erittäin tulok-sellisia kesäretkiä. Samana vuonna Sulo Haltsonen kierteli kuusi viikkoa Ruotsin Lappia Samuli ja Jenny Paulaharjun oppipoikana. Ehkäpä sensaatiomaisin hänen löydöistään oli täyskultainen var-jagipäällikön rannerengas, jonka hän Metsäpirtin retkellä tapasi eräältä paik-kakuntalaiselta ja lunasti Kansallismuseon kokoelmiin; tuon 900-luvun esinelöydön jäljennöksiä on sittemmin myyty satamäärin kalevalakoruina. Kansanrunousarkiston kokoelmissa on 1711 numeroa Sulo Haltsonen perinne-muistiinpanoja.

Suomalaisessa Suomessa julkaistiin 1928 Sulo Haltsonen artikkeli »Muutamia piirteitä Inkerin suomalaisuudesta ennen ja nyt». Jo ylioppilasvuosinaan Haltsonen veisteli viitisenkymmentä yleensä suppeahkoa kirjoitelmaa Virittä-jään, Kotiseutuun, Kalevalaseuran vuosikirjaan, Valvoja-Aikaan, Kaukomie-leen ym.; laajempia töitä tuli julki Suomi-sarjassa ja Kansatieteellisessä arkistossa. Väitöskirjan aiheiksi olivat ehdolla venäläinen kirjailija N. S. Leskov ja »karjalainen kansantutkija» Theodor Schvindt. A. M. Tallgren piti huomattavasti innokkaammin jälkimmäisen puolta kuin Jalo Kalima edellisen, ja koti-seututyön ja kansatieteen uranuurtajan elämänvaiheet alkoivat kiehtoa tutki-jaansa sitä enemmän, mitä viljemmalti aineistoa tuli näkyviin. Yllättävästi Haltsonen löysi 1945 Korkeavuorenkadun

varrelta Schvindtin tyttären huonetoverin hallusta kolmattasataa S:n kirjettä ja laajan valokuvakokoelman; miltei valmis käsikirjoitus oli siis aloitettava vielä kerran alusta. Aarne Äyräpää antoi painatuslupaa varten hyvin myönteisen lausunnon, ja 28. toukokuuta 1947 professori Albert Hämäläinen ja maisteri Sulo Haltsonen kävivät viisituntisen keskustelun 379-sivuisen elämäkerran ansioista ja vajavuuksista. »Hyvä lapsi tuo omat vitsansa», sanoi Haltsonen välittäessään Hämäläisen pitkän lausunnon Lauri Hakuliselle, joka julkaisi sen Virittäjässä (1947, s. 286—292).

Läpi vuosikymmenten Sulo Haltsonen on ollut ahkerakynäisimpiä ja moniharrasteisimpia kansallisten tieteiden viljelijöitä. Nykyisin hänen kirjojensa ja kirjoitustensa luku nousee neljännelle sadalle ja yksistään bibliografisten julkaisujen sivumäärä on lähenemässä 2 000:ta. Kansallisten tieteiden henkilöhistorian alalta hän on väitöskirjansa lisäksi kirjoittanut kymmeniä tutkielmia mm. Ahlqvistin, Akianderin, S. Alopaeuksen, Aspelinin, Europaeuksen, Häyhän, Larin Parasken, Looritsin, Lönnrotin, Neoviuksen, Paulaharjun, Reinholmin, O. Relanderin, J. M. Saleniusken, Eero Salmelaisen, Sjögrenin, D. Skogmanin, K. Slöörin, Stråhlmanin, August Thiemien ja C. G. Zetterqvistin kirjallistieteellis-kansallisista harrastuksista, tutkimusmatkoista, yhdistystoiminnasta jne. Etenkin Karjalan, Inkerin, »Vanhan Suomen» ja 1800-luvun kulttuurihistoria on askarruttanut Haltsoita. Oman erikoisryhmänsä muodostavat Belinskiä, Budkowskia, Buninia, Dobrovskää, Gogolia, Gorkia, Kosciuszkoa, Kuprinia, Leskovia, Merežkovskia, Mickiewiczä, Ostrovskia, Puškinia, Reymontia, Sienkiewiczä, Tšehovia, Turgenovia, serbialaista kansanrunoutta, Suomen kirjallisuuden vaiheita Venäjällä ja slaavilaisen kirjallisuuden harrastusta Suomessa valaisevat kirjoitelmat. Varsinaisen kansatieteen alalta Sulo Haltsonen on julkaissut mm. 111-sivuisen tutkielman

»Suomalaisista taikamerkeistä»; kansanrunoudentutkimuksen suunnalla hän on pohtiessaan »Varkaalle menijä -runon eurooppalaista taustaa» (Kalevalaseuran vuosikirja 1939) ratkaissut täysin luotettavasti erään suomalais-virolaisen kertauslaulun alkuperäkymsymyksen; artikkelissaan »Kirjallisuuden tutkimuksesta ja kansatieteestä» (Valvoja-Aika 1941) Haltsonen, kuten Lauri Viljanen toteaa, »on antanut oikeaan osuvia ja kehittämistä ansaitsevia viitteitä siitä, kuinka kaksi tiedettä voi hyödyttää toisiaan». Useimpien tutkielmien lähtökohtana on jokin arkistolöytö tai vanhasta kirjallisuudesta havaittu, ennen huomiotta jäänyt tiedonlähde. Utteisuus, detaljien kunnioitus, pyrkimys tehdä oikeutta nimenomaan syyttä unohtetuille edellisten polvien kulttuuriyöläisille, taive osoittaa heidän merkityksensä tapahtumain kokonaiskulussa leimaa Sulo Haltsonen tieteellisen elämäntyön.

Voisi sanoa, että eräänlainen yhteysmiehen rooli on vuosikymmenien mitaan muotoutunut Sulo Haltsonen osaksi: menneiden polvien ja nykypolven, eri tieteenalojen ja eri tieteellisten yhdistysten keskinäisen tiedonvälittäjän asema. Historiallis-kielitetieteellisen laitoksen kirjastonhoitajana 1946—1952 hän tottui saamaan ohjeita ja nuhteita tasapuolisesti kaikilta opinsuunnilta; vielä HYK:n slaavilaisen osaston kirjastonhoitajaksi 1952 tultuaan hän hoiti vuosikautia Kalevalaseuran ja Kirjallisuudentutkijain Seuran sihteerin tehtäviä; vuonna 1962 hänet nimitettiin Helsingin yliopiston suomalaisen ja slaavilaisen oppihistorian dosentiksi ja Kalevalaseura valitsi hänet varapuheenjohtajakseen. Useimmat Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjat ja viisitoista uusinta Kalevalaseuran vuosikirjaa ovat hänen toimittamiaan. Vuosikymmeniä hän on toiminut kansainvälisen Volkskundliche Bibliographie'n suomalaisena avustajana; Studia Fennican »Finnische linguistische und volkskundliche Bibliographie», kir-

jallisuudentutkimuksen, Suomen Runotaren, Elävän kansalliskirjallisuuden ja lukuisain yksityisten tutkijain bibliografiat ovat hänen käsialaansa.

Virittäjällä, jonka harrastuspiirinä on, kuten Sulo Haltsonen, kansallisten tieteidен koko kenttä, on 26. 5. 1963 ai-
hetta todeta yhteinen kiitollisuudenvelkamme inkeriläispojalle, joka 45 vuotta sitten läksi ypöyksiin etsimään elämänsänsä Rajajoen pohjoispuolelta.

Omalla jäljittelemättömän nyreällä tavallaan Sulo Haltsonen tuntuu, rahaa, meriittejä ja kunnianosoituksia haikailevan nykytieteilyn keskellä, jatkavan vuosisadanalun idealistisia perinteitä: oikeutta valita tehtävät oppituolirajoista ja karriäärinäkökohdista piittaamatta, vapautta tehdä myös ilmaisia ja huomaamatta jääviä palveluksia tieteelle ja tutkijakumppaneille.

MATTI KUUSI